

OSVRTI

RADOVI INSTITUTA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI U ZADRU

Nastavljamo s prikazom Radova. Sveske 1—8 prikazala je M. Pantelić u Slovu 13. Radove JAZU u Zadru uređuju Grga Novak i Vjekoslav Maštrović.

SVEZAK 9 (1962)

Povijest, arheologija, arhitektura, umjetnost, ribarstvo i pomorstvo Zadra i okolice glavne su teme ovog sveska. Osvrnut ćemo se uglavnom na radove koji su u užoj vezi s problematikom obrađivanom u našem Slovu.

V. CVITANOVIĆ, *Zadužbine — »Laši« na otocima zadarskog arhipelaga* (191—217). Autor je opisao običaj »lašâ« (»laš« dolazi od tal. lascio, lascito u značenju ostavština, legat) u 32 mjesta na 12 zadarskih otoka. Laši su tamo potvrđeni već od 15. st. Cvitanović smatra da vuku korijen još iz vremena hrv. knezova, kraljeva i velikaša (Trpimir, Zvonimir i drugi) koji su podizali crkve za pokoj duše i za svoje pretke.

Budući da prosti puk nije imao materijalnih sredstava za veće zadužbine, uobičajilo se da, u posljednjoj želji, umirući odredi dan na koji će se svake godine suseljani, naročito siromasima, dijeliti hrana i piće, a oni će, za uzvrat, moliti za dušu pokojnika i njegove pretke. Obično se dijelio kruh, sir, sočivo i vino, a vezalo se uz dan Svih svetih (1. XI), dan mrtvih (2. XI), Uskrs, Tijelovo ili koji drugi

vjerski blagdan. Prema glagoljskim izvorima (oporukama, madrikulama itd.) dani su podaci o lašima za mjesta Pašman (na o. Pašmanu), Kali (na o. Ugljanu), Olib, Silba, Savar, Žman i Sali (na Dugom otoku) i Rava. Za ostala mjesta i otoke podaci su dobiveni na terenu od župnika. Danas se običaj čuva samo u Preku i Sutomišćici, te u nekim mjestima na Dugom otoku. Neki iseljenici s Oliba, koji žive u Americi, također ga održavaju.

M. GRGIĆ, *Zadarske Laude (aklamacije) iz godine 1677.* (281—312). Rasprava o glazbenoj problematici zadarskih Lauda iz 1677. g. Prepisao ih je Šime Vitasović, zadarski kanonik, poznati kulturni radnik. Autor se bavi i povijesnim okvirom njihova nastanka, dokumentirajući tisućljetno postojanje lauda u Zadru. Za nas je zanimljivo jer se dotakao pjevnja lauda na hrv. jeziku navodeći svjedočanstvo kardinala Bosona iz 12. st. Građani Zadra dočekali su papu Aleksandra III 1177. godine »silnim pohvalama (laudibus) i pjesmama, što su snažno odzvanjale u njihovu slavenskom jeziku«. Vjerodostojnost tog izvora uvjerljivo je dokazao A. M. Strgačić radnjom »Papa Aleksandar III u Zadru« (Radovi Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru, svezak 1, 1954).

Talijanski povjesničar A. de Benvenuti u Storia di Zara dal 1409 fino al 1797. spominje laude što ih je seoski puk izvikivao na seoskom trgu prigodom raznih svečanosti. Da

su u nekim crkvama u Zadru hrvatski svećenici pjevali laude u svom jeziku, tvrdi i zadarski povjesničar V. Brunelli. Autor pretpostavlja da je Brunelli vjerojatno imao pred sobom kakve hrvatske laude. Ostaje da se istraži ima li u kojoj od zadarskih crkava sačuvanih izvornih tekstova lauda na hrvatskom jeziku.

N. KOLUMBIĆ, *Jedna hrvatska srednjovjekovna osmeračka »Molitva protiv Turaka«* (379—390). Predmet radnje je osmeračka pjesma iz glagoljskog Tkonskog zbornika (Arhiv JAZU IV a 120) s početnim stihom »Spasi, Marije, tvojih vjernih«. Objavili su je R. Strohal i F. Fancev s dosta grešaka i nedosljednosti, pa autor daje svoje dvije varijante čitanja: a) transliterirani tekst, pisan in continuo kako je u rukopisu, i b) u fonetskoj transkripciji, u stihovima, kako se vjerojatno tekst čitao, odnosno pjevao. Ima 24 osmeračka distiha.

Po sadržaju vezana je za provala Turaka u sjevernu Dalmaciju i podsjeća na Marulićevu »Molitvu suprotiva Turkom«. Autor datira njezin postanak u vrijeme jačih nadiranja Turaka u te krajeve koje je uslijedilo propašću Bosne 1463, a najkasnije oko 1493, tj. bitke na Krbavskom polju. Iz tog vremena (1495) potječe i potresni zapis o turskim pustošenjima - popa Martinca iz Grobnika. Oko 1468. godine iz Šibenika se javio Šižgorić latinskom pjesmom »Elegia de Sibenicensis agri vastatione«. Opisujući prve okršaje s Turcima, Šižgorić je borbeniji, dok glagoljaš, živeći negdje na selu, izvan utvrđena grada, prepušten na milost i nemilost »žestokoj, turskoj sili«, vidi spas jedino u Mariji i božjoj providnosti. O teškom položaju naroda svjedoče stihovi:

Nebo i zemlja na nas tuži,
meč, glad, smrt nas vsud ukruži,
a uteć kamo nimamo
Pjesma se pjevala u crkvi za vrijeme većih opasnosti. Kraća analiza pjesničkog izraza navodi Kolumbića

na zaključak da se radi o tipičnoj tvorevini našeg srednjovjekovnog pjesništva. — Literarno-historijska vrijednost te pjesme nije tako beznačajna, jer nakon usporedbe s Marulićevom »Molitvom suprotiva Turkom«, može se zaključiti da je Marulić poznavao pjesmu, ili barem kakvu njezinu varijantu. Neki stihovi Marulićeve Molitve... pokazuju sličnost s opisom popa Martinca. U svom pjesničkom djelu, Marulić kao predstavnik novog doba naše književnosti, nalazi u starim začinjavcima uzore ne samo u književnom jeziku, pjesničkom izrazu i religioznoj tematici nego i u rodoljublju.

SVEZAK 10 (1963)

V. CVITANOVIĆ, *Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području* (Glagoljaši od IX stoljeća do danas) (309—345).

Nastavak radnje iz Radova Instituta JAZU Zadar g. 1960, sv. VI—VII. Dok je u prvom dijelu radnje naveo popis svećenika glagoljaša od 14. st. do danas u 34 mjesta zadarskog otočja, sada je neumorni terenski istraživač to učinio za zadarsko primorje, kopno i sam grad Zadar. Podatke o imenima, zanimanjima, godinama skupio je po glagoljskim maticama, glagoljskim bratovštinskim zapisnicima i godarima te popisima duša. Posebice je obradio glagoljaštvo u Zadru — od prvih potvrda upotrebe hrvatskog jezika (prilikom dočeka pape Aleksandra III g. 1177) — pa do raznih kasnijih dokumenata i historijskih zapisa koji svjedoče da je Zadar vijekovima bio glagoljaški grad. Nabrojio je 13 glagoljaških crkava u Zadru i okolici, 7 glagoljaških škola od 1439. do danas, glagoljaške kancelarije i pisarne u gradu. Biskupska pisarna bila je i glagoljaška pisarna, a generalni providur za Dalmaciju u Zadru držao je kod sebe »cancelliere Illirico«. Ta je funkcija ustanovljena 1410. g. na molbu za-

darskih građana. Pisar je čitao glagoljske i ćirilске isprave i tumačio hrvatski jezik. Autor donosi popis 20 ilirskih pisara (od 1410—1802), te pisanog glagoljskog materijala (natpisi, kurijalni spisi, notarski spisi, oporuke, brevijar iz 1443, naredbe, oglasi, samostanski spisi i spisi zadarskih feudalnih obitelji itd.). — Na kraju je pregled zadarskih glagoljaša po stoljećima. Od IX stoljeća do danas zadarsko područje i otoci dali su ukupno 3077 glagoljaša — među njima je bilo pjesnika, pisaca, muzičara, profesora teologije, biskupa, izdavača, korektora itd. — Malen broj glagoljaša u Ravnim Kotarima i Bukovici tumači dugom turskom vladavinom (oko 200 godina) kad se tamo nisu mogle voditi matice.

F. ŠVELEC, *Držićeva »Mande« prema talijanskoj književnosti* (347—366). Na primjeru Držićeve komedije »Mande« Švelec opovrgava mišljenje nekih talijanskih autora koji pokušavaju Držića prikazati eklektikom, vještini da iz mnoštva pročitanog i gledanog kupi građu, likove i situacije za svoje dramske komade. Brojna talijanska djela komparira s Držićevom »Mande« ističući da je Držić svakako dobro poznao talijansku komediju, da je na njoj učio, ali je svojim izvanrednim poznavanjem života, i uz pomoć istinskog, pravog talenta, iz stereotipnih životnih situacija dao svoju interpretaciju, svoje poznavanje našeg, domaćeg svijeta. Autor uvjerljivo dokazuje kako su detalji koji dovode u vezu Držićevu »Mande« s Cecchijevim »L'Assiuolom« i Calmovom »Rhodianom« potpuno irelevantni »ali su okolnosti u Držićevoj komediji toliko različite, a likovi toliko udaljeni od svojih 'uzora', da ne može biti ni govora o mehaničkom preuzimanju tuđih gotovih likova i scena«.

SVEZAK 11—12 (1965)

Kako je 1964. godine navršeno dvadeset godina od oslobođenja Za-

dra i deset godina osnivanja i rada Instituta JAZU u Zadru, knjiga je posvećena gradu Zadru, njegovoj kulturnoj i političkoj prošlosti. Među vrijednim priložima spomenimo samo neke: *Presjek kroz povijest grada Zadra* (G. Novak), *Doprinos Zadra u hrvatskoj kulturi (X—XIX str.)* (V. Maštrović), *Najstarije zadarske note* (M. Grgić), *Dosad nepoznate hrvatske lirske pjesme Šime Budinića Zadrana i njegova latinska satira* (A. M. Strgačić), *Zadar kao središte raspravljanja o književnom jeziku u prvoj polovini XIX stoljeća u Dalmaciji* (Z. Vince). O djelatnosti Instituta JAZU u Zadru u prvih deset godina rada piše V. Maštrović, a bibliografiju knjiga i rasprava u izdanjima Instituta JAZU u Zadru prinosi D. Aras.

J. BEZIĆ, *Starinska pučka pjesma »Blagoslov puka« i njezini napjevi u zadarskoj okolici* (565—592). »Blagoslov puka« starinska je hrvatska pučka pjesma u kojoj se zazivlje blagoslov na crkvenu i svjetovnu vlast, na stanovništvo nekog određenog grada ili sela, na njegove mornare i putnike, polja i vinograde, gore i more. U muzikološkoj studiji autor daje pregled napjeva BP na zadarskom području, pregled ritmičkih obrazaca, uspoređuje tekstove (jedan je zabilježen u glagoljskom Olipskom zborniku), i podatke o današnjoj funkciji.

SVEZAK 13—14 (1966)

Knjiga je posvećena dvjema značajnim 900-godišnjicama (1066—1966): obnovi ženskog benediktinskog samostana sv. Marije u Zadru i prvom poznatom spomenu starohrvatskog grada Šibenika. Obrada kulturne baštine samostana sv. Marije u Zadru i samostana franjevac konventualaca sv. Frane u Šibeniku, te njihova povijest, prilog su proslavi tih obljetnica. O historijatu samostana sv. Marije od osnivanja do danas piše E. Peričić, dok o

umjetničkoj baštini raspravlja I. Petricioli.

M. GRGIĆ, *Dva nepoznata svetomarijska rukopisa u Budimpešti* (125—229). Autor upozorava na dva svetomarijska rukopisa koji se čuvaju u Budimpešti, a nekoć su pripadali samostanu sv. Marije u Zadru: a) kalendar i godovanjak samostana sv. Marije sada u Széchenyi (sing. CODEX LATINUS 48) i b) rukopis Cod. lat. 8-o 5 Mađarske akademije nauka. Za prvi, pisan knjiškom goticom, autor je utvrdio da je izrađen za samostan sv. Marije u Zadru gdje se je i upotrebljavao od kraja 13-16. st., da je izvorni dio rukopisa napisan između 1290. i 1292. god., i to vjerojatno u benediktinskom samostanu sv. Krševana u Zadru, te da je prijepis jednog starijeg kalendara godovnjaka koji je nastao najkasnije krajem 12. st. Uz opis rukopisa objavljuje transkripciju kalendara u cijelosti, jer se radi o naistarijem dosad poznatom primjerku kalendara izrazito zadarske provenijencije. Važan za zadarsku srednjovjekovnu kronologiju, omogućuje ispravno datiranje onih povelja i isprava koje su obilježene svetačkim blaždanom umjesto kalendarskim datumom. Vrijedan je kao paleografski spomenik i kao jedinstveno demografsko vrelo. Objavljivanje rukopisa s potpunim tekstom, s paleografskim, kronološkim i historijskim bilješkama, te demografskom analizom imena zadarskih stanovnika bio bi koristan prilog znanosti.

Drugi rukopis je stariji, pisan beneventanskim pismom i bogato iluminiran. Broji 110 listova pergamene. Dio rukopisa je izgubljen, a sačuvani listovi dosta ispremiješani. Pri rekonstrukciji rukopisa autor se služio uspoređivanjem s bodlejskim kodeksom MS Canon. Lit. 277 »Officia et preces« za koji je već utvrđeno da je zadarskog porijekla i da se nekad nalazio u samostanu sv. Marije. Rukopisi su slični ne samo po veličini, obliku pisma i ilu-

minacijama, već velikim dijelom i po sadržaju. Naglašeni kult sv. Trojstva, osebnost himana u Časovima BDM, spominjanje izrazito zadarskih svetaca u izvornom dijelu teksta (sv. Zoilo priznavalac, sv. Stošija djevica i mučenica i sv. Krševan mučenik) dokazi su koji potvrđuju da je budimpeštanski rukopis zadarskog porijekla. Osobine beneventanskog pisma, slikarski ukrasi, te neumatski zapis božićne pjesme Rex agios hodie dalji su dokazi njegova zadarskog porijekla. Autor ga datira između 1071—1085. g. i dovodi u vezu s Većenegom, kćerkom Cike, osnivačice samostana sv. Marije. Drži da je Većenega, još dok je živjela kao obećana redovnica, naručila za svoje osobne potrebe zbirku zavjetnih oficija i molitava, sličnu onoj kakvu je već posjedovala niezina majka. Posebno je zanimljiva zbirka pobožnih latinskih popijevaka neliurgijskog karaktera »Uersi«, jer se dosad smatralo da se popijevke takva karaktera javljaju istom u 12. st. Do koje mjere su u rukopisu sadržana književna djela proizvod domaćih ljudi, koliko je preuzeto iz kulturne baštine evropskog zapada ili istoka, te u kolikoj su mjeri ti radovi utjecali na kulturna zbivanja u drugim krajevima Evrope, koliko je latinska literatura utjecala na stvaranje sličnih djela na csl. i hrvatskom jeziku, pitanja su koja još čekaju rješenje. Budući da su postojale tišne veze između gradskih zadarskih samostana i glagoljaške opatiije na Čokovcu, moglo je biti takvih utjecaja. Ukazuje na pogrešan stav da se samo ono što je glagoljaško prikazuje kao autentičan plod narodne kulture, a sve latinsko kao tuđinski utjecaj. Mnoga latinska književna djela srednjega vijeka originalan su rad naših ljudi, a poneka su nastala pod utjecajem djela na narodnom jeziku. Autor se zalaže za objavljivanje rukopisa i izradu potpunih i iscrpnih kataloga latinskih rukopisnih kodeksa koji se nalaze u našim i inozemnim zbirkama i knjižnicama.

O povijesti, kulturnoj baštini i kulturnoj ulozi samostana sv. Frane u Šibeniku piše M. Oreb, a o rukopisima na talijanskom jeziku u njegovoj knjižnici M. Zorić.

Š. JURIĆ, *O knjižnici samostana franjevac konventualaca sv. Frane u Šibeniku s posebnim osvrtom na njezinu zbirku inkunabula (309—334)*. Samostan franjevac konventualaca sv. Frane u Šibeniku jedan je od najstarijih franjevačkih samostana u nas — osnovan je oko 1221. g. Njegova knjižnica u svom skromnom fondu od oko 11.000 svezaka čuva zbirku od oko 150 svezaka rukopisnih kodeksa i zbirku inkunabula približno istog broja. Neke rukopise izradili su sami redovnici samostana.

Nakon kraćeg historijata knjižnice autor razmatra dva opisa inkunabula: Stošićev (iz 1934. g.) i Badalićev (1952. g.), pa kako među njima ima dosta razlika donosi njihove konkordance. Pregledom samostanskih inkunabula pronašao je još 15 novih primjeraka, tako da prema sadašnjem stanju — premda postoji mogućnost pronalaska još novih — knjižnica posjeduje 146 inkunabula i dva fragmenta. Naravno, čito je vrijedan njegov prilog *Popravci i dopune popisu inkunabula Franjevačkog samostana sv. Frane u Šibeniku u katalogu »Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj«* u kojem su izneseni rezultati obavljene verifikacije Stošićeva i Badalićeva popisa zajedno s opisima novopronađenih primjeraka inkunabula. — Na kraju daje pregled i ocjenu vrijednosti i značenja pojedinih primjeraka i same zbirke kao cjeline s kraćim osvrtom na tipografske radionice iz kojih potječu i nabrajanjem imena tipografa šibenskih inkunabula. Ističe najvrednije inkunabule.

O udjelu zadarskog Instituta u jubilarnoj godini Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866—1966) izvještava V. Maštrović.

Znanstvena izdanja, izložbe, svečane sjednice, spomenici akademikima Ivanu Brčiću, glagoljašu i filologu i zoologu Spiri Brusini prilog su proslavi ove značajne obljetnice.

SVEZAK 15 (1968)

Svezak je posvećen 25. obljetnici odluke ZAVNOH-a i AVNOJ-a o vraćanju Zadra, Istre, Cresa, Lošinja i Lastova matici zemlji — Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji i obljetnici osnivanja i borbi Zadarskog partizanskog odreda. Historijat tog odreda iz pera A. Maštrovića napisan je u povodu proslave. Š. Batović piše zanimljiv rad o novijim istraživanjima prapovijesnog Zadra.

SVEZAK 16—17 (1969)

Uz proslavu 900. obljetnice Krešimirove povelje — u kojoj hrvatski kralj Petar Krešimir IV, stolujući u svom kraljevskom gradu Ninu, poklanja benediktinskom samostanu svetog Krševana u Zadru »naš vlastiti otok, koji se nalazi u našem dalmatinskom moru, a naziva se Maun« — tiskana je obimna knjiga Radova (788 str.) s temama o prošlosti, povijesnom razvoju, umjetnosti, te o suvremenim privrednim i turističkim mogućnostima Nina. Uvodnu riječ napisao je G. Novak (*Devetstota godišnjica Krešimirove povelje*).

V. JAKIĆ-CESTARIĆ, *Ime župana na nadvratniku crkve sv. Križa u Ninu (357—374)*. Još od sredine 19. st. crkva sv. Križa, a naročito njezin nadvrtnik privlače znanstvenu javnost. Mišljenja o vremenu njihova nastanka vrlo se razlikuju: datiraju se u velikom rasponu od VIII pa sve do XIII stoljeća, a autori se međusobno ne slažu čak ni u pogledu istovremene izrade crkve i nadvratnika. Kamena ornamentika i epigrafske osobine natpisa uklesanog na donjoj strani nadvratnika osnovica su za zaključke o datiranju. Istraživači se ne slažu ni u pogledu čitanja županova imena koje se na-

lazi u natpisu: stariji ga čitaju kao *Godeslav* (Kukuljević — GODEZLAI, Rački GODEZLAV), Karaman — *Godežav*, Barada — *Godečaj*. V. Novak *Godesav*. Da bi utvrdila vrijednost jednome od 4 spomenuta oblika, autorica ih, uz pomoć antroponimijskih kriterija, analizira, vodeći računa o grafiji i njezinoj primjeni u izražavanju naših fonema i o našoj onomastičkoj tvorbi. Smatra prihvatljivim čitanje imena kao *Godečaj*. U prilog tome navodi niz naših dvočlanih imena iz dokumenta 9—14. st. koja svršavaju na -čaj, te imena lokaliteta, tj. toponima (*Radočaj*, *Dragočaj*). Ime *Godeča* sastavljeno je od riječi *gode* + *čaj*. Prvi je dio imena stsl. adverb *godě* u značenju ugodno, rado, i *čaj* što dolazi od glagola *čajati* (čekati). S obzirom na prvi dio imena *gode* koji znači i rado, imena *Godečaj* i *Radočaj* su sinonimi, a značenje je »onaj koji rado očekiva« ili »onaj koji je rado očekivan«.

J. LUČIĆ, *Nin u IX stoljeću* (375—396). Višeslavova krstionica u Ninu — Lj. Karaman je datira oko 800. god. — i natpis s imenom hrvatskog kneza *Branimira* — datiran između 879—892, koji je otkriven u crkvi sv. Križa u Ninu — svjedoče da je Nin u IX st. političko središte Dalmatinske Hrvatske. Za vrijeme pape *Nikole I* (858—867) u Ninu je osnovana biskupija. Najpoznatiji ninski biskup bio je *Teodozije* (879—886), suvremenik kneza *Branimira*. Poslije smrti splitskog nadbiskupa *Marina* (885/886. god.), *Splićani* su, vjerojatno na nagovor *Branimirov*, izabrali *Teodozija* za svog nadbiskupa. Na taj način su Dalmatinska Hrvatska i Dalmacija neko vrijeme crkveno ujedinjene. Uz djelovanje *Teodozija* veže se pojava i širenje glagoljice i liturgije na slavenskom jeziku u Hrvatskoj. Budući da o tom pitanju postoje različita mišljenja, autor pokušava odgovoriti gdje se javlja glagoljica u nas, u koje vrijeme, i tko bi mogao biti njezin širitelj i zagovaratelj. U svojim za-

ključcima opire se na 3 izvora: odluke I i II splitskog sabora (925. i 928) te na pismo pape *Ivana X.* Zaključuje da je glagoljica i slavenska služba božja proširena po čitavoj Dalmaciji, Dalmatinskoj Hrvatskoj i Zahumlju, a vjerojatno i Neretljanskoj oblasti i Bosni (možda i u Duklji i Travunji), i da je već dugo vremena u upotrebi u tim krajevima.

Što se tiče vremena od kada su glagoljica i slavenska služba božja u tim krajevima, autor polazi od razmatranja tih problema našeg eminentnog stručnjaka *Vj. Štefanića*. Razrađuje ideju da je ninski biskup *Teodozije* 881. god. kod pape *Ivana VIII* mogao izraditi neki sporazum za slavensko bogoslužje u Hrvatskoj, posebno u Ninu, i smatra da se pretpostavljenim kontaktom *Teodozija* s *Metodijem* može tumačiti pojava glagoljice u Hrvatskoj prije 925. g. Crkveno središte Hrvatske — Nin uporište je glagoljaša koji su u biskupu *Teodoziju* našli širitelja i branitelja glagoljice. Tome u prilog govori i vijest iz kasnijeg dodatka spisu »*Conversio Bagoariorum...*« tj. da je *Metodije* došao u Panoniju iz Istre i Dalmacije. Značajan je podatak iz *Žitija Naumova* gdje se kaže da je pratio *Konstantina* i *Metodija* na putu po Dalmaciji i da su se prognanici iz Moravske raselili i po Dalmaciji. Vijest iz rapskog psalterija u kojoj je zabilježeno da je posljednji salonitanski nadbiskup dao na svoj trošak načiniti glagoljski kodeks, ukoliko nije falsifikat, mogla bi se povezati uz ime *Teodozija*. To bi bila još jedna informacija o putu i načinu širenja glagoljice u te krajeve. Na kraju autor spominje Nin kao nalazište ostataka i predmeta materijalne i duhovne kulture Hrvatske.

V. NOVAK, *Mare nostrum dalmaticum* (397—442). Gdje su sačuvani rukopisni prijepisi donacije kralja *Petra Krešimira IV* iz 1069. godine, tko i kada je objavio njezin tekst u cjelini, sudbina darovanog otoka *Maun* tokom XII i u prvom pol. XIII

st. te diplomatska i historijska analiza Krešimirove darovnice pitanja su kojima se bavi V. Novak.

A. R. FILIPI, *Ninske crkve u dokumentima iz godine 1575. i 1603.* (549—595). Dvije apostolske vizitacije — A. Valiera iz god. 1579. i M. Priulija iz 1603. ostavile su nam dragocjene izvještaje o stanju ninskih crkava, biskupske kuće, bolnice, o ninskom svećenstvu, arhivima i knjigama, hrvatskom jeziku i glagoljskom pismu i otvaranju neke vrste niže gimnazije u Ninu. — Nin toga vremena je opustošen, popaljen od Turaka a ponekad i Mlečana, stanovništvo se razbježalo. Po selima ima dosta došljaka. Prigodom Valierove vizitacije ninski građani su pokrenuli akciju da se u Ninu osnuje škola, zapravo neka vrsta osnovne škole. Valier je o tome izdao dekret. U gradu se veći dio liturgije obavlja na latinskom jeziku, a propovijeda na hrvatskom. Seoske župe ninske biskupije oduvijek su isključivo glagoljaške. U 6 župa ninske biskupije Priuli je vidio 7 glagoljskih misala. 4 glagoljska brevijara i 5 glagoljskih rituala. a u Novigradu, Posedarju i Viru latinske misale, iako su te župe bile potpuno glagoljske. U Ražancu je vidio jedini primjerak glagoljskog dušobrižničkog priručnika »Manipulus curatorum«. Matične knjige i bratovštinske madrikule također se pišu glagoljicom, a tamo gdje se ne vode, vizitatori su odredili da se počnu voditi. Priuli je konstatirao da Nin nema sjemeništa, ali postoji škola u kojoj se svećenički kandidati — tada ih je bilo 10 — spremaju da iza naukovanja preuzmu ninske glagoljaške župe. Njihov učitelj je gojenac hrvatskog zavoda u Rimu. Iz Priulijevih bilježaka autor izvodi zaključke da je stanovništvo Nina hrvatsko, da je materinski i nastavni jezik klerika hrvatski, a učitelj, gojenac rimskog »ilirskog« zavoda, Hrvat glagoljaš. — Posebno je dragocjen podatak koji je ostavio Priuli — točno je označio mjesto na

kojem treba tražiti temelje Višeslavova baptisterija za kojim arheolozi tragaju već 60 godina. Dani su podaci o nekoliko do sada sasvim nepoznatih crkava, a neke crkve su točnije ubicirane. — Pisani na samom licu mjesta, izvještaji su vjerodostojni dokumenti koji donose mnoge nove, nepoznate podatke korisne historičarima, povjesničarima umjetnosti, ekonomistima, a naročito arheolozima pri istraživanju ninskih sakralnih spomenika.

J. RAVLIĆ, *Petar Zoranić izmđu Nina i Zadra* (631—647). Zašto se Petar Zoranić, rodом iz Zadra, naziva Ninjaninom? Potekavši iz stare hrvatske plemićke obitelji Tetučića, prema onome kako sam kaže u *Planinama* (1536), njegova je obitelj pred nasiljem hrvatske krbavske gospode preselila u primorje i nastanila se u Ninu gdje je Zoranićev djed bio ninski plemić. U *Planinama* Zoranić je opisao tešku situaciju u kojoj se nalazi njegov narod, izložen s jedne strane terorur Venecije koja nastoji talijanizirati stanovništvo, a s druge strane provalama i pustošenjima Turaka. Planine pokazuju da se Zoranić bolje i mirnije osjećao u staroj hrvatskoj prijestolnici Ninu negoli u Zadru koji je nekad bio neprijatelj tuđinu, a sada sve više poprима jezik i običaje tuđina, a neki Hrvati pišu i pjevaju na tuđem jeziku, jer se »srame i stide sebe i svoga«.

Ž. MULJAČIĆ, *Leksikološkijske i etimološkijske bilješke uz »Planine«* (647—656). Premda se o jeziku Petra Zoranića dosta pisalo, ipak još uvijek nemamo sinkronijskog opisa njegova leksika. Ništa nije bolja situacija ni što se tiče poznavanja leksika većine hrvatskih pisaca 16. st. Autor je, studirajući Zoranićev leksik, zapazio da je prilično osebujan i da je za veliki broj riječi Zoranić jedini svjedok. U ovom radu nastoji bolje dokumentirati formu, značenje, rasprostranjenost, ponekad i etimologiju 10 rije-

tkih leksema koji su vjerojatno tipični i za govor tadašnjeg Zadra i okolice: *dramatan* 'neplođan'; *kuželj* 'mlaz, vrutak vode'; *meako* (vjer. melko); *netoraja* 'nemarnost', 'zlo'; *ozoja* 'odviše', 'veoma, vrlo, jako'; *Rimski put* 'Kumovska slama', 'Mliječna staza'; *skrača*; *tarac* 'moljac'; *trzanca*, *tržanca* i sl. 'livada'; *turvitati* 'lutati', 'tumarati'.

SVEZAK 18 (1971)

Broj je posvećen Vrani, njezinu kulturnom, političkom i privrednom značenju kroz stoljeća. Između ostalih prilozima su sudjelovali: B. Gušić, *Starohrvatsko naseljenje Ravnih Kotara*, M. Grgić, *Benediktinski samostan u Vrani*, J. Kolanović, *Vrana i templari*, L. Kos, *Prior vranski i njegove funkcije u našoj pravnoj povijesti*, E. Perić, *Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić*, M. M. Freidenberg, »*Vranski zakonik*«, *novi spomenik hrvatskog običajnog prava*, S. M. Traljić, *Vrana i njezini gospodari u doba turske vladavine*, itd.

O Krešimirovoj proslavi u Zadru i Ninu izvijestio je V. Maštrović, a objavljeni su prigodni govori i izlaganja J. Blaževića, G. Novaka i V. Maštrovića.

SVEZAK 19 (1972)

V. JAKIĆ-CESTARIĆ, *Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena* (99—166). Analizom antroponima od X do kraja XIII st., odnosno nekih osobina antroponimijskog sistema, autorica želi pokazati razvojni put simbioze Romana i Hrvata u Zadru i rezultat te etničke mješavine ogleđan u imenima. Antroponimijske podatke uzima iz listina X—XIII st. Ne prihvaća mišljenje K. Jirečka da su romanska kršćanska imena davana romanskom stanovništvu u gradovima, a slavenska samo Slavenima, Hrvatima. U ispravama iz X, XI i XII st. nalaze se gotovo isklju-

čivo imena ljudi iz viših gradskih slojeva, iz gradskog plemstva, dok od početka druge četvrti XIII st. u ispravama se nalaze imena pučana Zadra uz ona koja pripadaju starim zadarskim porodicama. Autorica smatra da zbog naprednosti romansko-kršćanskih i hrvatskih imena koja susrećemo u zadarskim obiteljima X st., imena (u svom osnovnom obliku) ne mogu biti siguran etnički znak. Podjela — romansko-kršćansko ime = Roman, hrvatsko ime = Hrvat — nije prihvatljiva. Nadalje zaključuje da se kršćanska imena ne mogu uzeti kao mjerilo romanskog udjela u stanovništvu Zadra u XI st. Njihov latinski oblik nije mjerodavan za utvrđivanje njihova govornog oblika niti za govorni jezik osoba koje nose ta imena. Budući da o ishodu etničke simbioze u Zadru, kao i o jeziku u zadarskoj porodici u XI, XII i XIII st. bolje svjedoče neslužbena imena tj. hipokoristici, deminutivi i augmentativi koji svakako sigurnije odražavaju jezično stanje, autorica donosi tabele deminutivnih, augmentativnih i hipokorističkih nastavaka koji se javljaju u imenima osoba iz plemićkih zadarskih obitelji. Navedeni su svi primjeri koji se u ispravama javljaju. Posebno donosi romanske a posebno slavenske, hrvatske nastavke. Broj romanskih i hrvatskih sufiksa u osobnim imenima po pojedinim stoljećima je ovakav: u X st. 3 : 10, u XI st. 11 : 44, u XII st. 23 : 103, u XIII st. 36 : 247. Zbog malog broja dokumentata iz X st. omjer između romanskih i hrvatskih nastavaka nije, vjerojatno, posve realan. Postojanje starih romansko-kršćanskih imena u XIV st. autorica objašnjava pravilom nasljeđivanja imena, tj. u zadarskim plemićkim obiteljima prvi sin dobiva djedovo ime s očeve strane, drugi sin djedovo ime s majčine strane, ostali pak imena stričeva i ujaka. Tako se nasljeđuju i ženska imena. Prema razmatranju antroponima, zadarsko plemstvo srednjega vijeka sačinjavaju hrvat-

ske obitelji zajedno s potomcima romanskih obitelji, koji se postepeno pohrvaćuju od prvih poznatih nam vremena. Jirečkovo mišljenje o kontinuitetu stanovništva u gradovima Dalmacije koji se ogleda u imenima, bitno dopunjava i objašnjava zaključkom da je »i kontinuitet stanovništva i kontinuitet imena u Zadru prošao kroz sve faze od početnog romansko-hrvatskog stapanja do jakog kroatiziranja.

V. CVITANOVIĆ, *Glagoljska madrikula sv. Mihovila u Vrsima (1727—1822) (187—245)*. U župnom arhivu u Vrsima kraj Nina čuva se glagoljski kodeks bratovštine sv. Mihovila pisan od 1790. g. do 1822. Sadrži materijal od god. 1777. do 1822. Kurzivnom glagoljicom pisala su ga dva pisara: don Šime Kuštera i don Bože Kuštera. Kodeks sadrži: historijat Vrsiju, popis njegovih župnika, glava (kapitula) bratovštine sv. Mihovila, popis bratima, prihoda crkve sv. Mihovila i troškova crkve i bratovštine (manjkaju podaci za neka razdoblja), popis dužnika crkvi sv. Mihovila od g. 1717—1788 i crkvenog blaga sitnog i velog zuba, vune, sira. Autor objavljuje transkribiran i redigiran tekst (172 stranice) popraćen bilješkama. Madrikula je važan izvor za sitne prilike seljačkog života u ninskoj okolini krajem 18. i početkom 19. st.

V. Maštrović piše nekrolog A. M. Strgačiću, glagoljašu i izvanrednom poznavaoču hrvatskog glagoljaštva na zadarskom području.

SVEZAK 20 (1973)

Izlazi uz 20. obljetnicu osnutka Instituta JAZU u Zadru, 30. obljetnicu odluka ZAVNOH-a i AVNOJ-a o vraćanju Zadra, Rijeke, Istre i otoka Hrvatskoj u FNR Jugoslaviji. Budući da se 1974. godine slavila 30. obljetnica oslobođenja Zadra, ovaj svezak, kao i naredni, posvećeni su uspomeni na stoljetne borbe i na sve one »koji su za slobodu našeg Zadra i njegova teritorija da-

vali svoj zanos i snagu i položili svoje živote.«

M. GRGIĆ, *Kalendar zadarske stolne crkve iz XV st. (119—175)*. Poznavanje srednjovjekovnih kalendara neobično je važno za datiranje isprava kao i za ispravno tumačenje ikonografije srednjovjekovnih umjetnina. Autor ističe da bi za poznavanje domaće kronologije bilo korisno istražiti sve sačuvane kalendare i na temelju takva istraživanja izraditi sustavni pregled kronoloških podataka koji se odnose na naše krajeve.

Proučio je latinski rukopis IV b 94 zadarske provenijencije, koji se čuva u Arhivu JAZU u Zagrebu. Rukopis je odlomak (9 listova pergamene) mnogo većeg kodeksa od kojega se najveći dio izgubio. Tom odlomku autor pribraja 1 list pergamene koji se čuva u knjižnici zadarskog Kaptola, a sadrži molitve koje su sastavni dio brevijara: molitva sv. Ane, sv. Bonaventure, protiv neprijatelja, za kišu, za svaku potrebu itd. Uz opis, sadržaj, paleografske karakteristike rukonisa IV b 94 donosi transkripciju i fotografije kalendara. Radi se o izrazito liturgijskom kalendaru koji nema mnogo komputskih podataka, a astronomski podaci su također rijetki. Kalendar je nepotpun, sačuvana je samo polovica od srpnja do prosinca. Autor označava porijeklo pojedinih blagdana, tj. klasificira različite kalendarske slojeve: rimski, benediktinski, dalmatinsko-istarski, orijentalni, panonski i zadarski sloj — posljednji i s oznakom crkve u kojoj je glavna proslava. Brojčani odnos blagdana pokazuje da se radi o izrazito zadarskom kalendaru. Za 14 blagdana utvrdio je da pripadaju mjesnom zadarskom sloju, a 5 regionalnom, dalmatinsko-istarskom. Pri tumačenju povijesne podloge svakog pojedinog naslova pomaže se usporedbama s ostalim dijelovima rukopisa IV b 94, zadarskim listom pergamene i drugim zadarskim rukopisnim i štampanim izvorima takve vrste. Na temelju te usporedbe

rekonstruira tipično zadarske blagdane, blagdane dalmatinsko-istarskog sloja koji su se vjerjoatno nalazili u izgubljenom dijelu kalendara a slave se u prvih šest mjeseci u godini. Posebnu pažnju posvećuje zadarskim i ninskim patronima Krševanu, Stošiji, Zoilu, Šimunu, Marceli, Aselu i Ambroziju i povijesti štovanja njihovih relikvija sačuvanih u srednjovjekovnim relikvijarima zadarskih i ninskih crkava. Kalendar rukopisa IV b 94 autor datira između 1480. i 1490. godine. Ističe da je adaptiran za upotrebu u zadarskoj katedrali. Naročito je vrijedan popis lokalnih i regionalnih blagdana koje treba poznavati pri datiranju isprava nastalih na zadarskom području tijekom srednjeg vijeka. Popis obuhvaća zadarski sloj blagdana i neke važnije blagdane gradova na našoj obali koji su se slavili u Zadru. Autorovi rezultati dragocjeni su i za proučavatelje naših glagoljskih kodeksa, posebno one koji se bave kalendarom, oni su to vredniji što se autor u svom radu služio usporedbama i s glagoljskim kalendarima.

Nekrolog Vladislavu Cvitanoviću glagoljašu, marljivom istraživaču kulturnog rada i života glagoljaša u sjevernoj Dalmaciji napisao je V. Maštrović.

SVEZAK 21 (1974)

Posvećen je istoj namjeni kao i 20. svezak Radova. Budući da je Institut JAZU u Zadru dobio novi naslov *Centar za znanstveni rad* od ovog će sveska godišnji zbornik izlaziti pod naslovom *Radovi Centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*. Brojčana oznaka svezaka nastavlja se na dosadašnje.

Prilog proučavanju patarenstva u Dalmaciji daje S. ANTOLJAK u članku »Heretici« u *srednjovjekovnom Zadru i njegovoj okolici* (7—26).

Š. BEŠLAGIĆ, *Stećci i neki njima slični nadgrobnici u okolini Zadra* (57—91). U knjizi STEĆCI, KA-

TALOŠKO-TOPOGRAFSKI PREGLED istog autora nisu obuhvaćeni stećci i njima slični nadgrobnici s područja sjeverne Dalmacije, jer se smatralo da ih tamo nema ili da su zastupljeni beznačajnim brojem i kvalitetom. U ovom radu autor bilježi osnovne podatke o stećcima i nadgrobnicima Ravnih Kotara, Bukovice, jednog dijela Velebitskog podgorja, južnog dijela otoka Paga, otoka Ugljana, odnosno sadašnjih područja općina Pag, Zadar, Obrovac i Benkovac. Na terenu je evidentirao 28 nekropola sa 493 primjeraka spomenika. Pregled nekropola dan je po naseljima, priložena je topografska karta, skice rasporeda spomenika za nekoliko najvažnijih nekropola, a za najzanimljivije re-ljefne motive dodani su crteži ili fotografije. Stećci i nadgrobnici iz okolice Zadra — prema autorovu mišljenju — posljedica su naseljavanja bosanskohercegovačkog življa u ove krajeve, samo su domaći majstori — pod utjecajem klesarske tradicije — dali svoj pečat. Vjerojatno su se počeli klesati u doba Mladena II Šubića, tj. u prvim decenijama 14. st., intenzivnije se klesu u 15. i 16. st., a koriste se i u 17. st. Evidentira i opisuje 4 nova epitafa: 3 pisana bosančicom a jedan glagoljicom. Posljednji se nalazi ispred crkve sv. Jerolima u Vlašićima na otoku Pagu i potječe iz 1485. god.

V. CVITANOVIĆ, *Glagoljski natpis u Grusima* (143—147). Iznad vrata crkvice Gospe od Ruzarija u Grusima (kod Murvice) nalazi se glagoljski natpis iz 18. st. Napisan je na dvije ploče. Prema autorovu tumačenju radi se o podacima o gradnji crkve 1750. god., župnik je Šime Jačan, a zabilježena su imena glavara sela, crkovinara i stariješine bratovštine Gospe od Ruzarija.

V. JAKIĆ-CESTARIĆ, *Ženska osobna imena i hrvatski udio u etnosimbiotskim procesima u Zadru do kraja XII stoljeća* (291—339). Zadarska ženska osobna imena rano

su dokumentirana, pa se njihov inventar i antroponimni odnosi mogu pratiti od 10. st. dalje. U tom pogledu Zadar je u prednosti pred drugim dalmatinskim gradovima, posebno Dubrovnikom, gdje se prvo žensko osobno ime susreće istom 1218. Statistička i strukturna analiza ženskih osobnih imena od 10. do kraja 12. st., uvid u njihov sastav i odnose u pojedinim gradskim društvenim slojevima, daju potpunu antroponimnu sliku. U zadarskim plemićkim obiteljima osobna imena su nasljedna kako je to autorica pokazala u svom radu *Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena* (v. ovdje, str. 230). Naglašava da je pri ocjeni antroponimnih, etnosimbiotskih i jezičnih procesa u gradu bitno praćenje razvoja u davanju osobnih imena. Pokazuje postepeni porast slavenskih ženskih osobnih imena u zadarskim plemićkim obiteljima: u 10. st. odnos je 3 : 1 u korist starih romanskih i kršćanskih imena, u 11. st. broj slavenskih i neslavenskih imena u tim obiteljima se izjednačuje 8 : 9. Analiza osobnih imena u 12. st. pokazuje da polovica zadarskih plemkinja nose hrvatska imena ili hrvatske antroponimne oznake. Uspoređujući osobna imena zadarskih plemkinja s imenima zadarskih pučanki uočava da su hrvatska osobna imena u te dvije društvene klase podudarna. Zaključuje da su hrvatska osobna imena dolazila među plemkinje na dva načina: udajom djevojaka iz pučanskih obitelji u plemićke ili podizanjem hrvatskih obitelji u red plemićkih (ekonomskim putem). Udajom, žena Hrvatica prenosi svoj govor djeći, njome obilježava antroponime bili oni romanskog, kršćanskog ili hrvatskog porijekla. Hrvatske antroponimne tvorbe u plemićkim obiteljima u 12. st. svjedoče o hrvatskom govoru ne samo u pučanskim nego i u starim i najuglednijim zadarskim obiteljima.

INDEKS Radova Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i

umjetnosti u Zadru tiskan je 1974. godine. Kazalo imena lica i mjesta sadrži imena osoba, narodnih i mjesnih pripadnosti i zemljopisnih naziva koji se spominju u Radovima Instituta JAZU u Zadru, sv. 1/1954. do sv. 20/1973. Indeks je sastavila Š. Maštrović.

SVEZAK 22—23 (1976)

A. R. FILIPI, *Iz prošlosti kornatskog ribarstva* (181—261). Pišući o povijesti kornatskog ribarstva, autor je pretežno obradio 17, 18, i 19. st. Podatke je skupio iz raznih arhiva i na terenu ispitujući ribare. Poglavlje *Glagoljaši kornatski ribari* zanimljivo je zbog informacija o ekonomskom stanju popova glagoljaša. Budući da su bili vrlo siromašni, popovi glagoljaši su se morali baviti manuelnim radom, najčešće ribolovom. Autor donosi podatke o 30 popova glagoljaša koji su između 1501. i 1843. godine bili kornatski ribari, bilo vlasnici čamca, bilo vlasnici mreže ili jednostavno obični plaćeni ribari. Međutim, siromaštvo i jednostavan život ne daju pravo na zaključak da se radi o primitivnim nezalicama, kakvima su se često pokušavali prikazati popovi glagoljaši. Takvu nepravednu mišljenju naročito je pridonio zadarski historičar Bianchi koji im odriče bilo kakvu kulturu. U svom radu *Ninske crkve u dokumentima iz godine 1575. i 1603.* (v. ovdje, str.), autor je, na temelju dokumenata iz Vatikanskog tajnog arhiva i Vatikanske biblioteke, dokazao da su glagoljaši bili na visini svog poziva i da su bili na razini izobrazbe svećenstva drugih evropskih naroda onoga vremena.

Proslavi 500. obljetnice smrti Jurja Dalmatinca posvećena su dva rada: *Udio Jurja Dalmatinca na Foscarijevu portiku duždeve palače u Veneciji i na srodnim izvedbama* (D. Kečkemet) i *Bibliografija radova o Jurju Dalmatincu* (J. A. Soldo).

I. Mulc

SLOVO

27

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA U ZAGREBU

ZAGREB 1977

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA
»SVETOZAR RITIG«

Izlazi 1 put godišnje

UREDNIŠTVO: 41103 ZAGREB, DEMETROVA 11

BR. 27

Urednički odbor:

ANICA NAZOR,
MARIJA PANTELIĆ, JOSIP TANDARIĆ

Glavni i odgovorni urednik:

ANICA NAZOR

Korektori:

ALOJZ JEMBRIH, JASNA VINCE

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1978.